

Ismertetések és bírálatok.

Böszörményi Géza: Tanulmányok a magyar-ugor nyelvek összehasonlító jelentés-tanához. I. rész. Assimilációs jelentés-változások a Kalevalában. Budapest. Eggenberger. 1908.

E könyv az előszó szerint első kötete egy, a Kalevala különféle jelentés-változásait tárgyalandó nagy munkának. E kötetben a Kalevala assimilációs jelentés-változásait kapjuk, bevezetésül pedig a magyar jelentés-tan irodalmának történeti átnézetét. A történeti áttekintés a jelentés-változások vizsgálatának csiráit keresi a régi magyar nyelvészeknél. B. szerint valószínű, hogy az első magyar, bár öntudatlanul készített jelentés-tanulmányi kísérlet SYLVESTER Gr.-ban veszett el, s bizonyítja, hogy SYLVESTER okvetlen írt a jelentés-változásokról. Sejtése helyes, mert SYLVESTER csakugyan írt jelentés-tanulmányt, de nem öntudatlanul. Mint sok egyébben, úgy ebben is jóval megelőzte kortársait s az utána következő grammatikusokat — egészen TELEKI JÓZSEF-ig. Kétségtelenül bizonyítja ezt a következő néhány sor az új-testamentumhoz csatolt elmékedések egyikében:

«Az olyan ighikről való tanufag / mellett nem tulaydon iégzifben vitetnek.»

«Minden ighé / minden befzid akarmi nélueñ / auag tulaydon iégzifben vitetik / auag nem. Tulaydon iégzifben vitetik az ighé mikoroñ el nem tauozik attul / az mit kiualtkippen kell iegezni. Nem tulaydon iégzifben vitetik mikoroñ el tauozik attul / az mit kiualtkippen kell vala iegezni.»

«Ez ighé es keñir mikoroñ tulaydon iégzifben nem vitetik es / tulaydon az Sido nélwnek / tulaydon az magar nélwnek / erced nem az tulaydon iégzifben / hanem az szoláfnak moggában mert véle szinte vg il mint az Sido nip. Egg keñeren vagok vele / azaz egg ilteñ. Keñeret attanak nêki / azaz / tifzitet honnan ilte legén. El vättik keñerit / azaz tifzitet mellből ilte volt.»

SYLVESTER fejtegetései több figyelmet érdemelnének, bírálatunk keretében azonban ezekre bővebben nem terjeszkedhetünk ki.

B. szerint az első magyar grammatikus, ki a jelentésváltozásokról szól, GELEJI KATONA ISTVÁN. Magyar Grammatikáskájának II. részében elítéli a *szörnyű szép, rettenetes jó, isszonyú édes* kifejezéseket, de miután belátja, hogy a nyelvet természetes fejlődésében megállítani nem lehet, belenyugszik, hogy «fzölljunk immár a bévoett fzkás szerint». Elveinek követője MIKOLAI HEGEDŰS JÁNOS, ki «A mennyei igazság tüzes oszlopá»-hoz írt utószavában körülbelül ugyanazokat mondja, a miket GELEJI. A harmadik grammatikus MEDGYESI PÁL, ki «Az egyházi tanácsrúl» írt könyvének előszavában nyelvtisztítási fejtegetései közben mondja el jelentéstani vonatkozású elveit.

Természetesen — mondja B. — nem rendszeres jelentéstani fejtegetések ezek, hanem jelentéstani és synonymikai megfigyelések, melyek «mennyeségileg is aránylagosan jelentékeny részét képezik az egyes írók nyelvészeti megfigyeléseinek». (18. l.) «S ha lehet a Corp. Gr. egyes íróinak idejét mult, rendszertelen (?) feljegyzései közt kutatva, hangtanról, alaktanról beszélni» (19. l.), lehet jelentéstánról is, a nélkül, hogy korukban lett volna rendszeres jelentéstán.

Jentéstani megfigyeléseket keresgélve, tovább vizsgálja a grammatikákat: a VERSEGI Neuverfasste ungarische Sprachlehre, a Debreczeni Grammatika szófejtéseit, JANKOVICH Magyar Szó Nemzés ét, az Ó- és új magyar vagy: Rövid értekezés., Mondolat-, Feleletét, végül TELEKI JÓZSEF «A magyar nyelvnek tökéletesítése. Új szavak és új szállásmódok által» cz. munkájának egyes fejezeit. Ez utóbbi már nem éri be a szófejtéssel; a szó jelentésének változásában törvényszerűséget keres, szeretné megállapítani e változások rendszerét, megírni azok elméletét, a mi azonban nem sikerül neki, s vizsgálódásának egyetlen positiv eredménye, hogy e változásokban felismeri a lélek megnyilatkozását.

GYARMATHI megfigyelései után áttér az újabbkori nyelvészek (HUNFALVY, LUGOSSY, BALLAGI MÓR, SIMONYI, HALÁSZ) jelentéstani tanulmányaira, végül a WUNDT rendszerét ismerteti GOMBOCZ Z. «Nyelvtörténet és lélektan» cz. munkája alapján.

A jelentésváltozások vizsgálatának így összeállított kronológikus sorrendje kétségtelenül tanulságos. Megtudjuk belőle, hogy a grammatikusok érdeklődését mindig foglalkoztatta a szavak jelentésének fejlődése, változása, hogy már régen megpróbálták e változásokat magyarázni, rendszerezni, de elméletükben történeti fejlődést észrevenni nem lehet. Csak azt tartjuk e részben feltűnőnek, hogy az immár két éve megjelent két rendszeres jelentéstani tanulmányt (SZOLÁRÉT, SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁNDÉT, I. NYF.) nem ismeri (v. ö. 18. l., «melyeknek még ma is híjával vagyunk») vagy szándékosan mellőzi, pedig ezek tanul-

mányozása után alighanem rendszeresebb s áttekinthetőbb lett volna a II. rész.

A II. rész, «Assimilációs jelentésváltozások a Kalevalában (összehasonlítva a magyar nyelv hasonló tüneményeivel)» a Kalevala asszimilációs jelentésváltozásait vizsgálja s e változásokat BÖHM K. lélektani fejtegetései alapján magyarázza, rendszerezi. A WUNDT-GOMBOCZ-féle műszókat kerüli, mert «egy magyar filozófiai rendszer műszóit» akarja használni — a minek aztán az a következménye, hogy nagy körülírásokkal s mégsem világosan fejezi ki azt — a mit az említett műszókkal röviden s érthetően lehet kifejezni. Így a helyett, hogy állandó, uralkodó jegyű jelentésváltozás, azt mondja: jelentésváltozások, «melyeknél a szóképek eredetileg megfelelő fogalomnak a néplélek előtt legfontosabb tényezője nem változott meg», stb. E meghatározás után vizsgálja az emberi testrészek, állati testrészek, növényi testrészek neveinek jelentésváltozásait s igéri a cselekvések asszimilációs jelentésváltozásait — mely utóbbi azonban e kötetből — nem tudni, mi okból, kimaradt. A vizsgált szavak jelentésváltozásait összehasonlítja, nem a magyar nyelv hasonló tüneményeivel, hanem csak a BARNA-féle fordítás megfelelő helyeivel (v. ö. 62, 62, 64, 70, 80. stb. stb. ll.). A BARNA-féle fordítás használatának eredménye aztán az, hogy összehasonlító vizsgálata teljesen negatív eredményű. A *pää* 'fő' jelentésváltozásaira felhozott 17 példa közül pl. csak egyetlenegy esetben van a magyarban is hasonló jelentésváltozás, a *kainalo* 'hónalj', *käsi* 'kéz' jelentésváltozásainak nincs magyar megfelelőjük. Sokkal jobb lett volna, ha a BARNA-féle fordítás helyett magyar analógiákat keres; s valamint azt nem tudtam megérteni, hogy miért használja a BARNA-féle fordítást, egyáltalán fordítást, nem tudtam megérteni azt sem, hogy összehasonlító jelentéstanulmányhoz miért választotta a Kalevalát. A Kalevalában a finn nyelvnek nincs meg az egész szókincse, az egyes szavaknak nincs meg minden jelentése. Csak akkor végzett volna érdemes munkát, ha a finn nyelv egész szókincsére kiterjeszkedett volna, a szavaknak csak a Kalevalában előforduló jelentésváltozásait természetesen szintén figyelembe véve.

Nagy hibája a II. résznek az is, hogy nincs benne semmi rendszer, semmi felosztás; általános mondani valóit ott mondja el, a hol eszébe jut. Azt hiszem, a NyF.-ben megjelent két rendszeres jelentéstanulmány ismerete után e rész másképpen alakult volna.

Végül néhány nagyon kellemetlen tapasztalatunkat mondjuk itt el. Szerző szerint a magyar szövegben csak három hiba van (v. ö. Javitandók. 129a.), a finn szövegben pedig nincs egy sem. Úgy futtában mintegy harmincz hibát számoltam össze a finn idézetekben

(pl. a 123. lapon van négy hiba). Finn névszók nominativusa, igék infinitivusa helyett mindig a tőalakot idézi — de kötőjel nélkül — mintha valóban nom., illetőleg infinitivusi alaknak tartaná az idézett tőalakokat (pl. *selällise* = nyílt tengeren levő, 72. l. *varrastele* = láb-újjhegyen állani, 91. l. stb., stb.). Ha BARNA F. a szöveget teljesen félreérti, ő változatlanul idézi az illető ros-z fordítást, pl. *Viikon päästä viimeistäkin* = A hétnek a végső fejen. 65. l., 106. l. Sőt meg is magyarázza, hogy miért kell ezt így fordítani: «*Viikon päästä* tulajdonképen csak *hétnek fejen*, végén, mivel pedig ilyen gondolkozás mellett a hétnek két vége van, szükséges volt a *viimeistäkin*, legutolsó, legvégső appositio, mivel, mint különben is láttuk, a *pää* szó nem csak vége, de eleje megjelölésére is használatos.» (65. l.) Hogy magyarázatát elhigyjük, hivatkozik SZINNYEIRE is. («A fej szónak ezt a «szerepét» a finn nyelvben közölte SZINNYEI már a Budenz-Albumban, a Kalevalára való hivatkozás nélkül.» 65. l. jegyzet.) Csakugyan közölte, de a helyes szerepét: «*Viikon päästä* = egy hét mulva.» Vagyis a fenti sor helyes értelme: «legkésőbb egy hét mulva.» Asszimilációs jelentésváltozásról ez esetben nincs is szó. Ha a Kalevala három szóból álló verssorának a BARNA-féle fordítás megfelelő sorában három szó felel meg, B. azt a három szót idézi, a jelentésre való tekintet nélkül. «*Kuoren rasvalla rakenti*» = «Héjját kívül hájjal.» Pedig e sor értelme: «Héjját hájjal megkente.»

Mindezek mellett tekintetbe véve avult szóegyeztetéseit, rengeteg apró botlásait, a teljesen érthetetlen francia cím lapot, az összehasonlító nyelvészetnek nincs oka örülni a B. összehasonlító jelentéstanulmányainak.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.